

OSVRTI

JINGLE

U studenome prošle godine na jednome lokalnom radiju čuo sam ovu rečenicu:

“Ovaj poznati džingl najavljuje vam, štovani slušatelji, našu redovitu emisiju srijedom ...”

To je bio moj prvi susret s riječju džingl. Odmah sam shvatio da je to onaj glazbeni ulomak koji uvodi u posebne emisije. Izenadio sam se kako lako upotrebljavaju taj anglizam i bez pomisli da bi mu trebalo naći hrvatsku zamjenu, kao da je to najprihvatljivija riječ. Vjerojatno je to u radijskome žargonu obična riječ, ali kad sam je čuo u eteru, shvatio sam da je prešla granicu koja dopušta da se o njoj šuti.

Drugi moj susret s njom bio je u *Glasu Koncila*: “Na sam Božić, lagao bih kad bih rekao da nije bilo hrvatskih božićnih pjesama, ali velika je narodna sramota što su džingli američki (‘Zvončići, zvončići’).” (9. siječnja 1994., str. 2.) To je doduše u rubrici Osvrti (dopisi čitatelja), ali je ipak širenje neprihvatljivog anglizma. Treba mu naći zamjenu.

Pogledao sam u englesko-hrvatske rječnike i nisam je našao, odnosno našao

sam je, ali bez toga značenja. Zabilježena je u Filipovićevim *Anglicizmima* sa značenjem “kratka pjesmica od nekoliko stihova, obično s rimom; melodija kojom se pjeva takva pjesmica”. Zapazivši taj pojam, našao sam da se u radijskim programima zove *glazbena špica*, npr. u *Vjesniku* 9. prosinca 1993., str. 30. “III (sic!, bez točke) PROGRAM. 8.00 Glazbena špica i opća najava programa. (...) 22.00 Glazbena špica 22.03 Zvukopis ...”

Nisam siguran da je to isto, ali mislim da za jingle možemo naći jednostavnu i dobru zamjenu: *najavnica* - pjesmica kojom se najavljuje jedna emisija. Mislim da bi je na radiju mogli prihvatiti, anglisti bi je mogli unijeti u englesko-hrvatske rječnike i tako potisnuti jedan neprihvatljiv i nepotreban anglizam. Samo bih usput spomenuo i riječ navjesnica, koju ne predlažem nego samo je spominjem kao bolju mogućnost od jingle, džingl.

Ovim člankom želim pokazati čitateljima *Jezičnika* kako bi se mogli javljati sličnim prijedlozima za potiskivanje neprihvatljivih anglizama. Ja se pak riječju *najavnica* natječem za najbolju riječ 1994. godine.

Stjepan Babić

O JEZIČNOM OSUVREMENJIVANJU STARIJIH TEKSTOVA

Na moj članak *Nad Kumičićevim tekstom Urote zrinsko-frankopanske* uzvratilo je Željko Klaić člankom i ovom zaključnom porukom:

“I. Težakova usporedba po samome Kumičiću ispravljena i dotjeranoga trećeg izdanja *Urote* s lektoriranim izdanjem iz šezdesetih godina našega stoljeća nije,

izuzevši tek poneki detalj, usporedba s izdanjem *Pet stoljeća* iz 1968., nego je zapravo usporedba s izdanjem Matice hrvatske iz 1965.

II. Kako Bratoljub Klaić nije lektorirao Matično izdanje, nego tek izdanje *Pet stoljeća* rađeno po Matičinom predlošku, od dvadeset i nekoliko puta koliko, uz sto četrdeset i nekoliko primjera, Stjepko Težak spominje ime Klaić pripisujući mu lektorske ispravke, barem dvadeset puta valja umjesto Klaić, uz barem sto četrdeset navedenih primjera, staviti *ime onoga tko je ispravljao i prepravljao Kumičića za Matičino izdanje.*"

Prihvaćam taj zaključak uz ogradu da je ipak uspoređivano izdanje *Pet stoljeća* jer je bar dio promjena prvi put unesen u to izdanje. Žao mi je što me *Napomena* Višnje Barac nije potaknula na opreznije imenovanje ispravljača Kumičićeva teksta. Željko Klaić me je uvjerio da je trebalo usporediti tri izdanja: Kuglijevo - Matičino i *Pet stoljeća*, jer je očito da od Bratoljuba Klaića potječu samo neki ispravci, a za većinu odgovara jezični priređivač Matičina izdanja iz 1965. Je li to Dubravko Jelčić, koji je priredio to izdanje? Ili se i on oslonio na koje prethodno izdanje? Zanimljivo bi bilo istražiti jezične preobrazbe Kumičićeve *Urote* od izdanja u *Domu i svijetu* do najnovijih. Pri tom nisu bitno važne osobe koje su u tom sudjelovale, nego razlozi zašto se to činilo i učinci takvih jezičnih dotjerivanja.

Svoj pak previd napomene o prihvaćanju Matičina teksta *Urote* u izdanje *Pet stoljeća* ne želim opravdati, nego samo objasniti svojim shvaćanjem posla koji se zove - lektura. Naime kao lektor uvijek sam se smatrao odgovornim za jezik teksta kojemu sam lektorom i ne bih potpisao nešto što

jezično nije onakvo kakvo držim pravilnim. Ili bih se ogradio napomenom ako štogod u tekstu ostaje mimo moje volje, recimo - zbog zahtjeva autora ili izdavača. Polazeći od takva stava nisam ni pomislio da je Bratoljub Klaić potpisao nešto što nije u skladu s njegovim jezičnim nazorom. Tu sam pogriješio, ali se nadam da nisam okrnjio ugled velikoga hrvatskog jezikoslovca, koga sam visoko cijenio kako nekoć tako i danas. Osim toga i u drugim knjigama iz kolâ *Pet stoljeća hrvatske književnosti* potpisuje kao lektor B. Klaić, a u napomenama ne stoji da je tko drugi jezično priređivao tekst.

Nipošto se ne zgražam nad ljudima koji su osuvremenjivali i "popravljali" jezik starijih pisaca. Mnogi su to činili pa sam i sam "popravljao" jezik pisaca u udžbenicima da ne bih učenike osnovnih škola "zavodio" i navikavao na zastarjele i nepravilne riječi i oblike. Iznosim samo jedan primjer. U osvrtu na moje osnovnoškolske udžbenike *Naš jezik* Ljudevit Jonke naveo je i ovu kritičku primjedbu: "U vježbenici za 7. razred trebalo je uz članak "U travi" na str. 73. reći jasno da je pravilnije reći "srebrna nit", a da je pisac upotrijebio pokrajinsku varijantu "srebrna nit". Bez takva upozorenja učenik će ostati u bludnji."¹ Idući crtom manjeg otpora ja sam, mjesto da dodajem posebno upozorenje, jednostavno Matoševu rečenicu "popravio": "Pjevucka i kida tako tiho da se pauk mirno spušta na srebrnoj niti..."² A Matoš u pripovijetki *Nekad bilo - sad se spominjalo* (i ja u kritiziranom odlomku)³: "na srebrnoj niti". Mnogo bismo takvih popravljaja našli uspoređujući tekstove prošlostoljetnih književnika u različitim izdanjima koja su u ovih sto godina objavljivana. Spomenutu sudbinu Matošev pridjev *sre-*

¹ Ljudevit Jonke, *Udžbenici hrvatskosrpskog jezika za osnovne škole*. Jezik. X., br. 4.

² Težak-Brigljević, *Naš jezik, vježbenica za VII. r.*, Školska knjiga, 1974., str. 72.

³ Težak-Brigljević, *Naš jezik, vježbenica za VII. r.*, 1961, str. 72.

bren doživljava i danas, i ne samo u školskim izdanjima.⁴ Riječ je dakle o načelu i pitanjima: Treba li i ako da, na kojoj razini, u kojoj mjeri prilagođivati stare tekstove novim jezičnim navikama?

U više navrata upozoravao sam na štetnost osuvremenjivanja (i "osuvremenjivanja") jezika starijih pisaca, a posebice sam isticao preobrazdu jedne Šenoine sintagme u četirima različitim izdanjima:

grlovite ptice plivajuće čistim vasduhom
(Zlatarovo zlato, Vienac, 5. kolovoza 1871.)

grlovite ptice, plivajući čistim uzduhom
(Zlatarovo zlato, Sabrana djela, Naklada "Dubrava" s.a.)

grlovite ptice u čistom uzduhu
(Zlatarovo zlato, August Šenoa, III, Pet stoljeća hrvatske književnosti, 1964.)

grlovite ptice što su plivale čistim vazduhom
(Zlatarovo zlato, Liber, 1971.)

Nijednu od triju izmjena, poslije Šenoa, ne možemo odobriti: ni odbačaj popridjevljenoga glagolskog priloga, ni njegovu zamjenu odnosnom rečenicom, ni svođen je na predikatni proširak. A ni *vasduh* ne valja zamijeniti srpskim vazduhom ni pohrvaćenim uzduhom, jer Šenoa nije napisao *vazduh*, kako bi i po morfonološkom pravopisu valjalo pisati, nego *vasduh* - kao *vasmir* - u smislu: sav duh. tj. sav zrak pa to smatram njegovom tvorenicom.⁵

Zlatarovo zlato u *Pet stoljeća* priredio je Šime Vučetić, a kao lektor potpisan je Bratoljub Klaić. U priređivačevoj *Napomeni* o jeziku stoji samo ovo: "Osim predgovora i tumača iz Šenoina pera, priložen je još i rječnik manje poznatih izraza i prijevod

rečenica i uzrečica što se u tekstu nalaze na kojem drugom jeziku." Nigdje pripomene koja bi nas uputila na otkrivanje jezičnog osuvremenjivača. A razlika prema prvom izdanju ima poprilično:

Vienac, III, 31. (1871.)

Na domaku vieka šestnajstoga za kraljevanja Makse Drugoga, a banovanja biskupa Gjure Draškovića, nizahu se oko župne crkve sv. Marka onizke daščare, gdje su kramari i piljarice obzirnim gradjanom plemenitoga varoša na "grčkih goricah" tržile lojanica, ulja, pogača i druge sitne robe za sitnu porabu uz malen novac.

Pet stoljeća (1964.)

Na domaku šesnaestoga vijeka, za kraljevanja Makse Drugoga a banovanja biskupa Đure Draškovića, nizahu se oko župne crkve sv. Marka oniske daščare gdje su kramari i piljarice obzirnom građanima plemenitoga varoša na "grčkih goricah" tržili lojanica, ulja, pogača i druge sitne robe za sitnu porabu i uz malen novac.

Vienac, 1871.

Ponajznatnija glava u tih daščarah bijaše Magda "paprenjarka". (...) Magda bila i u istinu glava vrlo čudnovata. (...) Na licu dugačkom vidjelo se više nabora nego na seljačkoj košulji. Zubi ju nisu boljeli (...) Magda sjedeć vas dan u svom drvenom zaklonu, motala je driemljuc zrnatu, posvećenu krunicu (...) Obično šaptaše "Otče naš" i "Zdravu Mariju" sjalo sunce il padala kiša. (...) Odavna bje starica obudovila.

Pet stoljeća. 1964.

Ponajznatnija glava u tim daščarama bijaše Magda paprenjarka. (...) Magda bila je uistinu glava vrlo čudnovata. (...) Na dugačkom licu vidjelo se više nabora nego na seljačkoj košulji. Zubi je nisu boljeli... (...)

⁴ Antun Gustav Matoš, *Sabrana djela*, Svezak prvi, JAZU, Zagreb, 1953., na str. 203: "na srebrnoj niti", a u izdanju Antun Gustav Matoš, *Izabrana djela*, Svezak I, Tiskara Rijeka, 1990., na str. 222: "na srebrnoj niti".

⁵ S. Težak, *Jezik Augusta Šenoa u općeobrazovnoj školi*, Suвременa metodika, 1981., br. 4., str. 278.

Magda, sjedeći vazdan u svom drvenom zaklonu, motala je, drijemajući, zrnatu, posvećenu kronicu... (...) Obično šaptaše Očenaš i Zdravomariju, sjelo sunce ili padala kiša. (...) Oдавna bješe starica obudovjela.

Tu nije samo "primijenjen suvremeni pravopis" i "stariji oblici zamijenjeni novijima", kako se gdjekad napominje uz djela starijih pisaca u izdanjima *Pet stoljeća*. Uz izbor iz djela Janka Jurkovića priređivač tvrdi da - osim spomenutih pravopisnih i morfoloških zamjena - "U jezik i stil pisca nisu unesene nikakve izmjene"⁶. A ne bi se to baš moglo zaključiti prema usporedbi teksta i *Sabраних pripovijedaka* Janka Jurkovića (Matica hrvatska, 1880-1881.), odakle je preuzet tekst u izdanje *Pet stoljeća*, 1968.

Sabrana djela, Pavao Čuturić, 1880-1881.

Da je tko u oči dne 15. kolovoza g. 18. prošao glavnom ulicom sela R. ..., bio bi u svestranoj tami, kod inače vedre i liepe noći. opazio još razsvijetljene prozore učiteljskoga stana; i da nije dviuh šarenih pregača, kojimi je gospodlja učiteljica prozore iz nutra zastrla, da negleda svatko tko prodje što u sobi biva, bio bi vidio liep i zanimiv prizor, koj je zavriedio da se njim poigra šaljivi kist koga vješta živopisca: bio bi vidio, kako uza prostrt stol sjede do dva čovjeka, trošec posljednje ostanke obilne, kako se vidi, večere. Jedan je od njih čovjek vremešan, prevalio možda četrdeset godina, a drugi je nešto mladji. Jedno je domaćin, učitelj Pavao Čuturić, a drugo mu je gost. Lovro Nevolja, učitelj kao i on.

Pet stoljeća, 1968.

Da je tko uoči dne 15. kolovoza g. 18. prošao glavnom ulicom sela R..., bio bi u

*svestranoj tami, kod inače vedre i lijepe noći, opazio još rasvijetljene prozore učiteljskoga stana; i da nije dviju šarenih pregača kojima je gospođa učiteljica prozore iznutra zastrla da ne gleda svatko tko prode što u sobi biva, bio bi vidio liep i zanimljiv prizor koji je zavrijedio da se njom poigra šaljivi kist koga vješta živopisca; bio bi vidio kako uza prostrt stol sjede do dva čovjeka trošec posljednje ostanke obilne, kako se vidi, večere. Jedan je od njih čovjek vremešan, prevalio možda četrdeset godina, a drugi je nešto mladi. Jedno je domaćina, učitelj Pavao Čuturić, a drugo mu je gost, Lovro Nevolja, učitelj kao i on.*⁷

I tako redom, Jurkovićevo "laktovi se o stol upro", "u kositernoj zdjeli", "tanjiri", "Sada slušaj", "Viditi ćeš", "ništa pod nebom" mijenjano je u "laktovima se o stol opro", "u kositrenoj zdjeli", "tanjuri", "Sad slušaj", "Vidit ćeš", "ništa podnebo".

Ne znam tko je kriv ili zaslužan za sve te promjene, ali prema kategoričnoj usmenoj izjavi priređivača Jurkovićevih djela u izdanju *Pet stoljeća* Dubravka Jelčića da se ima poštivati jezik pisaca i u pojedinostima, sigurno danas takvih zahvata u Jurkovićev tekst ne bi bilo, pa i kad bi im opet mogao biti lektorom Bratoljub Klaić, pogotovo u izdanju koje više cilja na obrazovanu nego na oskudnije naobraženo čitateljstvo.

Da kao lektor *Urote*, pod ideološkim pritiskom svoga doba, nije iskoristio mogućnost koju je i ondašnji službeni pravopis dopuštao, pokazuje ovaj primjer:

III. izdanje (Kugli) – *dobrog Boga*
Pet stoljeća (1968) – *dobrog boga*.

U *Pravopisu* dviju Matica uz *bog* stoji i ovo: "personificirano vlastito ime velikim slovom: Bog."⁸ Kada Kumičićevi junaci,

⁶ Perkovac, Jurković, Korajac, Ciraki, Tordinac, *Djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zora – Matica hrvatska, 1968., str. 237.

⁷ *Isto*, str. 111.

⁸ *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*, Matica hrvatska – Matica srpska, 1960., str. 216.

katolici, govore o dobrom Bogu, očito ne misle na bilo kojega boga, nego na svoga Boga u kojega vjeruju te ga i nadasve poštuju. Ali ne bih zato prekoravao toliko lektora koliko onodobnu ateističku atmosferu i praksu u kojoj je – kako Stjepan Babić piše – “dosta dosljedno provođeno pravilo koje je bilo u vjetovano ideološki: pisanje *Bog* znači priznavanje boga, znači da Bog postoji, a pisanje *bog* znači da Bog ne postoji, znači nijekanje Boga, a kako Božje postojanje nisu priznavali, to su imenicu bog pisali malim slovom. Da je to ostalo samo u okviru partijske literature, nevolja ne bi bila velika. Ali to je preneseno i na druga područja, u svu publicističku literaturu, a što je najgore, i u književnost.

Urednici i lektori su haračili po tekstovima, a i sami su književnici počeli pisati *bog*, bez obzira na značenje i književne vrijednosti, jedni iz uvjerenja da tako treba, drugi iz straha da ne dožive neugodnosti, a treći se nisu bunili kad su im mijenjali lektori. I sad je teško prosuditi koliko je koji kriterij sudjelovao u pisanju *bog*.⁹

Iako je bila najžešća i najdosljednija nakon novosadskog pravopisa, prilagodba starih tekstova novom vremenu započeta je već nakon Brozova *Hrvatskog pravopisa*. Katkad su se prilagođivali i sami pisci, kako sam pokazao na primjeru III. izdanja Kumičićeve *Urote žrinsko-frankopanske*, katkad su to činili redaktori njihovih djela s njihovim dopuštenjem, pa su neki pisci dobrovoljno “prošetali” kroz sve pravopisno-gramatičko-rječničke mijene od Vebera preko Broza, Ivekovića i Maretića do Boranića i Belića. Karakterističan je primjer Ks. Š.

Gjalskoga, o čem svjedoči Emil Štampar, priređivač njegovih djela u Zorinu izdanju:¹⁰ “Tekstovi za ovaj izbor uzeti su iz *Sveukupnih djela*, u kojima je sam Đalski izvršio zadnju redakciju, ili kako pripovijest *Životopis jedne Ekscelencije* nije objavljena u *Sveukupnim djelima*, redigirana je po principima toga izdanja. Tu je Đalski dao da mu filolozi poprave i moderniziraju jezik, ali je ipak ostalo germanskih utjecaja u sintaksi, a usto rusizama, kajkavizama i nešto arhaizama, od kojih je u ovom izdanju *jur* zamijenjen s *već*, a *bo* je izostavljen, jer se tim gubi tek mala nijansa u značenju rečenice, a i javlja se u malom broju.” Očito je i tu proigrano piščevo povjerenje u filologe, a opravdanje da se izostavljanjem riječi *bo* (naime, jer) gubi samo mala značenjska nijansa nije prihvatljivo jer, zadirući više u stil nego u rječnik, otvara širom vrata kojekakvim nedopustivim redaktorskim i lektorskim zahvatima u jezik pisaca koji to više ne mogu ni odobriti ni zabraniti. A kako je Gjalski prolazio još za svoga života s popravljajcima svoga jezika i stila, dokumentirano i dobro oprimjereno pokazao je I. Sović u svojoj monografiji.¹¹

U vezi s takvim popravcima i prilagodbama prošlostoljetnih hrvatskih tekstova vrijedi pročitati raspravu mađarskoga slavista Lászla Hadrovicsa u kojoj je na Šenoinu primjeru pokazao što i kako se osuvremenjivalo u hrvatskoj književnosti pod sve jačim utjecajem vukovske struje.¹² Usporedio je prva izdanja *Turopoljskog topa* (Glasonoša, 1865.) i *Prijana Lovre* (1883.) s izdanjima tih pripovijedaka u *Sabranim pripovijestima*, I, Matice hrvatske, 1883. i

⁹ Stjepan Babić, *Imenica bog i veliko slovo u hrvatskoj književnosti*, u knjizi *Homo imago et amicus Dei*, Miscellanea in honorem Ioannis Golub, Rim, 1991., str. 508.-509.

¹⁰ Ksaver Šandor Đalski, *Djela*, I, Zora, Zagreb, 1952., str. 430.

¹¹ Ivan Sović, *Jezič Ksavera Šandora Gjalskog*, Zagreb, 1985., str. 33.-46.

¹² László Hadrovics, *Sprachliche Modernisierung kroatischer Klassiker in Neuauflagen*, Festschrift für Nikola R. Pribić, Herausgegeben von Josip Matešić, Mannheim, Erwin Wedel, Regensburg, Hieronymus Verlag Neuried, 1983., dzt. 375.-382.

Sabranim djelima, 3, Binoze, 1932., nani-zavši veoma mnogo fonoloških i morfoloških promjena. Vukovska tendencija, zahvaljujući školskim gramatikama, uspješno je suzbijala otpore književnika koji su ustrajali na načelima zagrebačke filološke škole. Jedan od takvih bio je i Franjo Marković. Hadrovics navodi kao primjer njegov uvod u Mažuranićev ep *Smrt Smail-age Čengijića*, objavljen 1876. i opet s dopunama 1905., dosljedno pisan prema Veberovoj slovnici: "Oba dijela, između kojih su protekla tri desetljeća, u jeziku ne pokazuju nikakve primjetljive razlike, premda se oko 1905. već može govoriti o pobjedi vukovaca."¹³

Nije lako danas otkrivati tko je koliko kumovao lektorskim zahvatima u jezik pisaca jer je bilo i ovakvih primjera: "Novak je redovno pisao novijim pravopisom (uz neke nedosljednosti), pa su mu djela većinom tako i štampana... Kuglijev redaktor je okretao Novakovo djelo na etimološki pravopis, ali vrlo površno, kao što je pokušavao, da novije pluralne završetke okrene na starije. Kod toga je postupao nepažljivo, pa dok ispočetka pretežu stariji oblici, kasnije se sve više sreću noviji." To pripisuje Slavko Ježić 1932. priređujući novo izdanje Novakova romana *Informator* (prvo izdanje 1894.).

Treba li Kumičiću ili Kuglijevu redaktoru pripisati nedosljednost u porabi novijih sklonidbenih oblika u *Kraljici Lepoj*, jer se nakon Kumičićeva odustajanja od stare sklo-

nidbe u *Uroti* (prema bilješci na primjerku II. izdanja, datiranoj - 15.10.1900.) u novom romanu (1902.) već na prvoj stranici mijesaju stari i novi oblici: "de *Pinis, pod borovima*, utvrđen jakim krunastim zidovi i kulami"? U daljem tekstu prevladavaju stari oblici (s našimi latinskim biskupi i s drugimi našimi protivnici. Na shodovih, na velikih balkonih, Na nekih je lađah, navalise na svijet sulicami i sjekirami), a tek tu i tamo se nađe i pokojni novi oblik (slegne putnik ramenima, k crkvenim vratima, mučila svojim izmišljotinama, s njima, pritisne srce rukami) te bi se moglo govoriti o iznimkanima koje potvrđuju pravilo (to jest uporabu starih oblika).

Bilo bi i zanimljivo i korisno istražiti (ako su sačuvani rukopisi koje je sam pisac priredio za tisak) tko je što činio, koliko tiskana djela odražavaju piščevu volju a koliko volju priređivača i lektora. Važnije je ipak uspostaviti pravila o tiskanju starih djela za danas i sutra. Što znači poštivati piščev jezik? Nije li i pravopis gdjekad odsudan za razumijevanje izvorne piščeve misli ili poruke? Ne mijenja li katkad i jedan jedini zarez smisao rečenice? Koliko može biti slobode u osuvremenjivanju starijih tekstova radi recepcijskih, didaktičkih i drugih utilitarističkih razloga? Bilo bi dobro da ovi članci, Klaićev i moji, potaknu širu raspravu o tim pitanjima.

Stjepko Težak

PRIKAZ ILI ODGOVOR NA PRIKAZ

Zahvaljujem prof. Radoslavu Katičiću što je, unatoč svojim brojnim i važnim poslovima, našao vremena da prilično pozorno pročita bar neke dijelove

moje knjige *Hrvatska skladnja* i da ih prikaže (usp. *Nova knjiga o sintaksi hrvatskoga književnog jezika*, Jezik, br. 2, 1993: 57-63) iako odmah moram reći da je to prije

¹³ Isto, str. 381.